

**Cartea franceză de medicină din epoca Renașterii
în colecțiile Bibliotecii academice clujene**

ELENA DAMIAN
*Biblioteca Academiei Române,
Filiala Cluj-Napoca*

Renașterea marchează o deschidere în gândire și în creație; este o epocă de adânci prefaceri în toate domeniile vieții materiale și spirituale, generate de studiul moștenirii antice greco-latine, pe de o parte, și, pe de altă parte, de impulsul diverselor descoperiri ale inteligenței umane. Renașterea înseamnă, în primul rând, eliberarea gândirii de sub tutela bisericii. Dorința de noutate, setea de cultură sunt puse în slujba eliberării spiritului uman de constrângerile medievale și a stimulării conștiinței sale, deoarece omul este, acum, centrul universului, stăpân pe sine și pe creațiile sale. Prin redescoperirea valorilor spirituale ale antichității, umaniștii preconizau o emancipare intelectuală și morală care se realizează și mai pregnant odată cu apariția statelor naționale, cultura laicizându-se atât prin scopul pe care și-l propune, cât și prin elementele care o reprezintă.

Renașterea a deschis o eră nouă în toate domeniile activității umane. Efortul de emancipare intelectuală s-a manifestat și mai puternic în domeniul științei, schimbându-se însăși ideea de știință: „*Ea nu mai înseamnă, ca în Evul Mediu, o sumă de noțiuni, dată o dată pentru totdeauna și transmisă invariabil din generație în generație, ci cunoștințe dobândite prin observația directă a fenomenelor naturii.*”¹ Experiența trece pe prim plan, înlocuind autoritatea.

Renașterea înseamnă „*descoperirea lumii, descoperirea omului*” (Jules Michelet). În acest context, descoperirea tiparului a permis o mai largă răspândire a operelor literare și științifice, a revoluționat întreaga cultură. Formația multilaterală a majorității erudiților renașterii se reflectă în mod fericit în producția editorială, implicând-o direct în procesul mișcării spirituale a vremii. Apar lucrări de o inestimabilă valoare, atât în domeniul umanist, cât și în cel științific.²

¹ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 247.

² Limba în care s-au scris operele Renașterii franceze este latina, în special în faza de debut; apoi, treptat, franceza se impune atât din considerente generate de caracterul

Secolul al XVI-lea desemnează o reînnoire completă a științei; se elaborează lucrări monumentale, atât în domeniul științelor exacte, cât și în domeniul științelor naturii.³ „*Omul devine, din nou, pentru om, un subiect demn de studiu.*”⁴ Un nou ideal de viață, mai liber și mai rațional, se afirmă înrudit cu concepția vieții antice și întemeiat pe încrederea în natura omenească și în puterea rațiunii. Renașterea a creat condițiile esențiale ale culturii moderne.

Resurecția științelor a fost consecința cea mai profundă a Renașterii; ea a început în Franța cu matematica și astronomia, ca apoi să continue cu științele naturii.

Observarea directă a naturii și stabilirea raportului dintre conștiință și natură constituie cealaltă mare revoluție a Renașterii. Natura devine obiect de studiu și încetează de a mai fi prilej de contemplare sau de exaltare magică; natura devine obiect al cunoașterii, iar „*raportul om-natură, ridicat la rang inițial, elimină transcendentalul de puternică tentă mistică, transcendental valorificat*

---

francezilor (optimism, ambiție și un deosebit spirit de emulație; ei doreau să demonstreze superioritatea limbii franceze atât față de latină, cât și față de italiană; italienii erau mai avansați în cea perioadă din punct de vedere artistic și economic; în Italia, Renașterea începuse mult mai devreme, încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe când în Franța ea începea abia spre sfârșitul secolului al XV-lea), cât și din cerința obiectivă a unei accesibilități mai largi. Renașterea a rupt limitele vechiului mod de gândire, dar și vechile limite geografice. A format statele naționale, a asigurat triumful limbilor „vulgare”, a creat o gândire liberă și o artă laică. În ceea ce privește succesele limbii franceze în diferitele domenii ale științei, după victoria ei în domeniul juridic, ea pătrunde, treptat, și în alte științe. În domeniul medicinei, considerații de ordin practic au făcut ca, relativ devreme, franceza să pătrundă în învățământ, cel puțin la Montpellier și Lyon. Au fost publicate în limba franceză lucrări originale (*La Chirurgie*, a lui Guy de Chauliac, 1300?-1368) sau traduceri. Rabelais, doctor la Montpellier, a contribuit primul la crearea unui lexic medical francez. Vezi Elena Damian, *Gramatica franceză în epoca Renașterii*, în *Biblioteca și Cercetarea*, XVI, Cluj-Napoca, 1992, p. 58; Elena Damian, *Cartea franceză a Renașterii în fondurile Bibliotecii academice clujene* (I), în *Biblioteca și Cercetarea*, XI, Cluj-Napoca, 1987, p. 234-235.

³ În perioada Renașterii, în cadrul științelor naturii, se includeau: I științele pământului, II chimia, III studiul corpului omenesc, IV arta vindecării, V zoologia, VI botanica și agricultura. Diversele descoperiri din domeniul științelor naturii vin să dea un nou impuls acestora. Prin urmare, apar lucrări de o deosebită valoare în toate aceste ramuri, și mai ales în domeniul medicinei, adică al studiului corpului omenesc și al artei vindecării, respectiv știința naturii omului. Cf. *Istoria generală a științei*, vol. II. *Știința modernă. De la 1450 la 1800*. Sub conducerea lui René Taton..., București, Editura Științifică, 1971.

⁴ Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 334.

și actualizat și promovat cotidian în Evul Mediu. Pierderea raporturilor directe cu transcendentalul (de fapt, la aceasta se reduce, schematic, filosofia Renașterii) ajunge și mai amplă când, alături de natură și mai prețuit decât el se ridică conceptul omului ca măsură a lucrurilor.”⁵

Umanismul Renașterii, mărginit la început numai la erudiție și filologie, devine filosofic, iar în ultima lui fază, filosofia lasă locul științei.

Se poate defini Renașterea propriu-zisă, nu cea literară, ci filosofică și științifică, drept o restaurare a valorilor lumii antice, dublată de un element cu totul nou, progresul, respectiv descoperirile științifice.

Renașterea reprezintă o epocă frământată de închegare a științelor medicale moderne, prin înfruntarea acestora cu dogmatismul medieval. Omul fizic devine obiect al cunoașterii științifice. De-a lungul timpurilor, medicina și medicul au suferit numeroase transformări: de la vraciul care pretindea că alungă duhurile rele care s-ar fi cuibărit în omul bolnav, s-a trecut la medicul sacerdot, cel care practica în umbra templelor. În Grecia antică s-a dezvoltat o medicină laică ilustrată de medici filosofi, printre care Hipocrate din Cros se bucură și astăzi de o stimă neștirbită. În Evul Mediu, vindecătorii se recrutau mai ales dintre clericii care monopolizau știința de carte. Renașterea a impus medicul erudit, bun cunoscător al scrierilor clasice.⁶ Dar, nu simpla descoperire a operelor clasice a produs o schimbare atât de radicală, ci, dimpotrivă, spiritul laic, pozitiv și rațional, care îl deosebea pe omul modern al Renașterii de cel medieval, spiritul burgheziei în ascensiune este cel care a dus la redescoperirea antichității. O serie de evenimente au favorizat schimbarea medicinei, ridicarea ei pe o treaptă superioară. În primul rând inventarea tiparului a înlesnit multiplicarea și răspândirea textelor științifice, apoi tehnica gravurii a făcut anatomia să fie mai accesibilă; descoperirile geografice au îmbogățit farmacopeea cu plante noi ce aveau excepționale virtuți terapeutice. Medicina a avut mult de câștigat de pe urma unor asemenea prefaceri. Încep să fie studiate cu pasiune scrierile marilor savanți greci și romani în frunte cu Hipocrate. Contemplarea culturii antice a pus în evidență idealul elen al armoniei și frumuseții, concretizat într-un adevărat cult al corpului omenesc. Cu alți ochi au început oamenii să privească acest corp până atunci ascuns și chinuit, a renăscut astfel dorința de viață și bucuria de a trăi. Sculptorii, pictorii și medicii s-au întrecut în a studia trupul omenesc și a-i descoperi tainele. Medicina nu se mai vroia sluga plecată a teologiei. Ea lupta pentru libertatea cercetării

⁵ Mircea Eliade, *Contribuții la filosofia Renașterii*, Colecția „Capricorn”, Supliment ‘84 al *Revistei de istorie și teorie literară*, p. 23.

⁶ N. Vătămanu, G. Brătescu, *O istorie a medicinei*, București, Editura Albatros, 1975, p. 6.

adevărului.⁷ Având în vedere tendințele de dezvoltare ale teoriei și practicii medicale în secolul al XVI-lea, se conturează câteva direcții principale: prima o reprezentau anatomia și fiziologia, apoi chirurgia și farmacia.⁸

Încă din anul 1475, medicul francez **Germain Collot** încearcă cu succes, pe un condamnat la moarte, prima operație chirurgicală pentru extragerea pietrei de la rinichi.

François Rabelais (1494-1553), care studiasse medicina la Montpellier, își face un titlu de glorie din a-l comenta, în 1531, pe Hipocrate în fața studenților de la Montpellier, după niște lecții inedite descoperite de el într-un manuscris grec. Tot Rabelais practicase disecția în 1537. În programul său de învățământ el recomanda „*cunoașterea faptelor naturii,*” „*nimic să nu-ți rămână necunoscut. Apoi, prin disecții frecvente, caută să dobândești cunoașterea celeilalte lumi care e omul.*”⁹

Odată cu **Andreas Vesalius** (1514-1564), medic flamand, unul dintre cei mai de seamă savanți ai vremii, maestrul de necontestat al anatomiei Renașterii, se dezvoltă studiile sistematice de anatomie.¹⁰ Drumul său a fost netezit și de către un alt desăvârșit anatomist și, în același timp, creatorul iconografiei anatomice moderne care a fost **Leonardo da Vinci** (1452-1519).¹¹

---

⁷ *Ibidem*, p. 185-186.

⁸ *Istoria medicinei universale*. Sub îngrijirea prof. dr. doc. V. L. Bologa, București, Editura Medicală, 1970, p. 242-243.

⁹ Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 190. „*Science sans conscience n'est que ruine de l'âme*” – a spus Rabelais.

¹⁰ Se spulberă, astfel, tradiția că anatomia antică nu poate fi îmbunătățită sau depășită, demonstrând că aceasta era, prin excelență, o anatomie animală și nu a omului. Vesalius publica în 1543 la Basel tratatul *De humani corporis fabrica* cu gravuri de Stefano Calcar, elevul lui Tițian. Prin această operă, Vesal o rupea cu tradiția galenică. Galen făcuse autopsii pe animale, în special pe maimuțe, în timp ce Vesal autopsiase oameni: „*Mi-am luat sarcina să demonstrez structura omului pe el însuși.*” El a ridicat anatomia la rangul de adevărată știință, iar exemplul său a fost urmat și de alți medici renascentiști. Cf. *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 243-244 și N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 188-190.

¹¹ Redescoperite abia după două secole, cele peste 750 de planșe reprezentând oase, mușchi, organe, până și secțiuni prin creier, fătul în uter etc. au produs uimire, atât de adâncă se dovedea a fi știința anatomică a artistului; deși cunoștea bine operele predecesorilor săi, precum Galen, Guy de Chauliac și alții, el a pornit nu de la spusele altora, ci de la ceea ce vedea cu proprii ochi. Cf. N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 186-187. Leonardo da Vinci a disecat vreo 30 de cadavre (cf. *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 148).

Fiziologia, patologia și terapeutică sunt domeniile în care **Jean Fernel** (1497-1558), prin tratatul său *Despre Medicină* (1544), a adus noi și valoroase contribuții.

În chirurgie, **Ambroise Paré** (1509?-1590), prin lucrarea sa din 1545, *La Manière de traîter les plaies...*, marchează renașterea chirurgiei franceze. Chirurgia franceză a strălucit în secolul al XVI-lea, datorită lui A. Paré; lucrările sale au fost ilustrate, de cele mai multe ori, cu figuri reprezentând instrumente de chirurgie, aparate pentru diverse fracturi.¹² Din lucrările sale se degajă un principiu și anume, cel al supunerii în fața experienței. În 1572, A. Paré preconiza deja folosirea ochilor artificiali. Lucrarea sa capitală este *Anatomie universelle du corps humain*, din 1561. El a dominat întreaga chirurgie europeană din secolul al XVI-lea; și-a scris operele în limba franceză, deoarece nu cunoștea latina.

Charles Estienne (1504-1564), unul dintre cei mai renumiți tipografi umaniști, a fost și un medic și un botanist renumit. În 1542, a obținut diploma de doctor în medicină; a practicat medicina și se pare că a fost profesor la Facultatea de Medicină din Paris; printre altele, este și autorul unui tratat de anatomie ilustrat (1545).¹³

Henri II Estienne (1531-1598), celebrul tipograf al dinastiei Stephanienilor, este autorul unui *Dictionarium Medicum*, 1564, sumar al sinonimiei greco-latine.¹⁴

Michel Servet (1509-1553), teolog și medic spaniol, a conceput ideea circulației sanguine în plămâni.

Nu trebuie uitat nici germanul născut în Elveția **Paracelsus (Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim, 1493-1541)**, acela care a personificat năzuințele fundamentale ale medicinei renașterii, luptător și savant,

¹² Robert Brun, *Le livre français illustré de la Renaissance*, Paris, Edition A. Et J. Picard, 1969, p. 266-267.

¹³ Lucrarea *De dissectione partium corporis humani libri tres* este scrisă în colaborare cu chirurgul Etienne de la Rivière, în limba latină și apoi tradusă în franceză în 1546 de Charles însuși cu titlul *La dissection des parties du corps humain*. Autorul îl combătea pe Galen. Iconografia lui Ch. Estienne este bogată. Cf. *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 151-152; Elena Damian, Charles Estienne – autor și editor, în *Biblioteca și Cercetarea*, XVII, Cluj-Napoca, 1993, p. 16-18.

¹⁴ *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 160.

medic renumit, cu numeroase contribuții în practica terapeutică, deschizător de drumuri în domeniul concepțiilor medicale.¹⁵

Dintre medicii francezi renașteni prezenți în colecțiile Bibliotecii academice clujene (tratați în ordinea cronologică a anului nașterii lor) îl amintim, în primul rând, pe **Jacques Dubois**, zis **Sylvius**¹⁶ (1478-1555), matematician și, mai ales, medic renumit. A ținut la Paris cursuri de anatomie, fiziologie și patologie care s-au bucurat de un deosebit succes printre studenți; în aceeași perioadă, Jean Fernel se bucura de același succes predând chirurgia. Opera lui Sylvius este remarcabilă atât prin diversitatea ei, cât și prin valoarea științifică. El a scris poeme despre subiecte istorice, o *Gramatica latino-gallica* (Paris, 1532), valoroasă mai mult pentru partea consacrată foneticii,¹⁷ însă lucrările de medicină predomină; a lăsat numeroase comentarii asupra lui Hipocrate și Galen și câteva descoperiri în anatomie.¹⁸ Numele său se leagă strâns de istoria anatomiei. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, probleme în aparență pur filologice constituie un subiect principal al discuțiilor anatomice, dar vehemența cu care erau puse dovedește că, de fapt, nu era vorba de simple probleme de vocabular, ci conflictul era între observațiile anatomice clasice și cele medievale; treptat, se purifică terminologia anatomică. Această anatomie de orientare filologică își are adeptul în Sylvius, care a creat la Paris un centru prestigios de aceeași orientare.

În Franța, trezirea interesului pentru studiile anatomice are loc la început la Montpellier, apoi, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, Parisul devine centrul indiscutabil al acestor studii datorită activității didactice a lui Sylvius, care era

---

¹⁵ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 253-256; N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 190-193; Constantin Rabega, *Paracelsus*, în *Figuri ilustre din perioada Renașterii*, București, Editura Albatros, 1972, p. 250-266.

¹⁶ Pentru autorii prezenți în colecțiile Bibliotecii academice clujene, am luat în considerare numai edițiile din perioada Renașterii (pentru Renașterea franceză, 1480-1624). Pentru periodizarea Renașterii franceze, vezi: *Littérature française, La Renaissance*, vol. I, 1480-1548, vol. II, 1548-1570, vol. III, 1570-1624. Vol. I: Yves Giraud, Marc René Yung, Paris, B. Arthaud, 1972; vol. II: Enea Balmas, Paris, B. Arthaud, 1974; vol. III: Jacques Morel, Paris, B. Arthaud, 1973.

¹⁷ N. Condeiescu, *Traité d'histoire de la langue française*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 211.

¹⁸ Elena Damian, *Cartea franceză a Renașterii în fondurile Bibliotecii academice clujene* (II) în *Biblioteca și cercetarea*, XII, Cluj-Napoca, 1988, p. 175-176; lucrările sale de medicină au fost reunite după moartea sa de René Moreau: *Jac. Sylvii, Opera Medica*, Genève, 1630, in-folio. Cf. *La Grande encyclopédie*. Sous la direction de Berthelot. Vol. I-XXXI. Paris, H. Lamirault et Cie., éditeurs, 1885-1902; vol. XIV, p. 1156.

expert în filologie clasică și adept al galenismului.¹⁹ Cu toate că orientarea cursului lui Sylvius era ferm galenică, el are meritul de a fi contribuit într-o măsură hotărâtoare la crearea unei nomenclaturi anatomice clare și precise. Tot el este autorul unor descoperiri importante în anatomie.²⁰

Sylvius are meritul de a fi îndrumat activitatea chirurgului A. Paré, stăruind alături de J. Fernel, ca acesta să-și publice rezultatele muncii în valoroasa lucrare din 1545.

În domeniul bolilor psihice a avut câteva idei, iar ideile sale terapeutice experimentate de el în isterie, de exemplu, sunt, în parte, aplicabile și astăzi.

Dintre lucrările lui de medicină, biblioteca noastră păstrează în colecțiile sale trei titluri:

Morborum internorum prope omnium curatio..., Venetiis, ex officina Erasmiana, 1549, 159 p., in -8, legată în pergament, cu inițialele MB pe copertă, cu multe adnotări manuscrise în limba latină și polonă; pe pagina de titlu apar anii 1607 și 1615 și mai mulți posesori. [cota U 62607]

Methodus medicamenta componendi, ex..., Lugduni, apud Gulielmi Rovil, Excudebat Philibertus Rolletius et Bartholomaeus Fraenus, 1549, 680 p., in -16, legată în piele, cu ornamente, cu anul legăturii (1550) pe copertă, cu închizători metalice, cu însemnări manuscrise și sublinieri cu roșu și negru. [cota U 63684]

De febribus commentarius ex libris aliquot Hippocratis et Galeni..., [F. I.], [sec. XVI], 71 p., in -8, legată în piele, cu frumoase ornamente și blazoane; pe coperta întâi apar inițialele *H. S. N.* și însemnări manuscrise pe verso-ul ei; are câteva colțuri de pagini arse și o parte din foaia de titlu este ruptă. [cota U 64266]

¹⁹ Sylvius a fost unul dintre măștrii marelui Vesal și al lui Servet. După publicarea lucrării lui Vesal, în care era ridiculizată maniera acestuia de a preda anatomia, cei doi, discipolul și profesorul, devin dușmani înverșunați. Este, însă, adevărat că, prin opoziția sa față de reforma lui Vesal, Sylvius a jucat un rol negativ în dezvoltarea anatomiei. Cf. *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 150; N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 187-188.

²⁰ Sylvius a perfecționat tehnica injecției anatomice. În orice caz, este primul care o menționează într-o lucrare tipărită. Canalul care leagă al treilea ventricul cerebral de al patrulea poartă numele de „apeductul lui Sylvius.” El a descoperit valculele venelor, a descris mușchiul pătrat (cvadriceps) al coapsei, a aplicat primul metoda injecțiilor colorate în studiul angiologiei. Cf. *Dictionnaire des Lettres Françaises*, Publié sous la direction de Georges Grente. Collaborateurs: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux. *Le seizième siècle*, Paris, Arthème Fayard, 1951, p. 257; *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 244, 247-249, 259, 497-498.

Jean Fernel, Fernelius (1497-1558), „*Galenul modern*,” medic, mare practician, filosof, matematician și astronom, a avut rezultate remarcabile în toate domeniile de care s-a ocupat. Începând din anul 1534 (doctor din 1530), s-a consacrat în exclusivitate medicinei, predând-o, practicând-o și publicând importante lucrări științifice. „*Fernel caracterizează această fază a Renașterii în care erudiția este pe primul plan când este vorba de a ști ce au făcut anticii, înainte de a deschide căi noi. Este un restaurator.*”²¹ Ceea ce l-a preocupat pe Fernel a fost ideea stabilirii unei legături între rațiune și experiență; aceasta este ideea expusă în *De naturalia parte medicinae* (1542), reluată și îmbogățită în lucrarea *Medicina* din 1544.

Jean Fernel a fost unul dintre cei mai celebri profesori ai timpului său. El i-a comentat pe Hipocrate și Galen, dar și pe învățații arabi și a încercat să-i împace. Dar, dacă nu a îndrăznit să se apropie prea tare de Hipocrate, „părintele medicinei,” a expus, cel puțin, galenismul și ideile arabilor cu claritate, combătându-le erorile și exagerările.

A preconizat observația directă ca singurul mijloc de a descoperi principiile directe ale științei; în patologia generală se lasă dominat de galenism; în terapeutică se lasă condus de preceptul „*contraria contrariis curantur.*”²²

„*Lucrările lui Fernel în domeniul fiziologiei umane, animale și vegetale sunt o mărturie a acestei influențe persistente a raționalismului aristotelic de-a lungul întregului secol al XVI-lea.*”²³ Fernel a vrut să realizeze singur sinteza medicinei din epoca sa. Omul de știință din secolul al XVI-lea nu are în fața lui și nu vrea să aibă decât natura. Pentru a face să progreseze știința, el nu pornește de la ceea ce este universal admis, ci este sarcina lui exclusivă să construiască direct, pornind de la totalitatea faptelor, întregul edificiu al cunoașterii.

În 1542, Jean Fernel a spus: „*Anatomia este tot atât de necesară medicinei ca și geografia istoriei.*”²⁴ Tot în 1542, publicând tratatul *De naturalia parte medicinae*, primul studiu monografic modern asupra fiziologiei, Fernel a fost creatorul termenului, iar în ediția a doua a lucrării sale, l-a folosit chiar în titlu: *Universae medicinae liber primus. Physiologiae libri septem*, Paris, 1554. Considerată ca o introducere în medicină, *Physiologia* își propune să studieze omul în raport cu „*res naturales*” (făcându-se distincția dintre acestea și „*res*

---

²¹ *La Grande encyclopédie, op.cit.*, vol. XVII, p. 301.

²² *Ibidem*, vol. XXIII, p. 537. Principiul hipocratic este „*similia similibus curantur.*”

²³ *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 15.

²⁴ *Ibidem*, p. 156.

praeter naturam” și „*supra naturam*”). Fernel arată că scopul fiziologiei este „*cunoașterea naturii omului sănătos, a tuturor forțelor și a tuturor funcțiilor sale.*”²⁵ Termenul a fost creat, dar noua știință nu a fost constituită pe deplin, Fernel fiind, însă, cel care deschide drumul spre acest nou domeniu.

Pentru Fernel, sufletul este principiul și cauza tuturor funcțiilor ființei vii.

Anatomia se prezintă, în teorie, ca bază a unei explicații raționale a marilor funcții fiziologice. I se recunoaște pe deplin lui Fernel spiritul de observație deosebit și o puternică logică medicală; observația personală și experiența câștigată în timp îndelungat la patul bolnavului constituie pentru el fundamentul formației medicale. El a intuit sarcinile ce le are de îndeplinit medicina ca știință în acea epocă, atât pe planul teoretic, cât și al activității practice. Cea mai de seamă sarcină pe care trebuie să o rezolve știința despre arta îngrijirii bolnavului era sistematizarea noțiunilor, instaurarea unei anumite ordini în doctrinele medicale, stabilirea elementelor de bază, fundamentul din care trebuie să rodească teoria și practica medicală, stabilirea a însăși părților componente ale științei medicale. Înnoirea pe care o aduce el în domeniul medicinei este o temeinică coordonare și sistematizare a materialului factual. Adună ceea ce grecii, romanii și arabii îi puteau oferi ca lucrări excelente pentru a alcătui un corp de doctrină apropiat nevoilor secolului său (pentru el, utilul a fost pe primul loc) și care a fost expresia cea mai completă a științei de atunci.

Tratatul său, *Medicina* (1544), împărțit în trei părți – *Fiziologie* (mai bine spus anatomie și fiziologie), *Patologie* și *Terapeutică* – este opera capitală a lui Fernel. Lui i se datorează introducerea celor două cuvinte în terminologia medicală: fiziologie și patologie.²⁶ Prin lucrările sale, Fernel și-a adus contribuția la temelile medicinei moderne.

²⁵ *Ibidem*, p. 156-157.

²⁶ Privind cunoașterea corpului uman ca punct de plecare al medicinei, Fernel consacră prima parte a tratatului său anatomiei și fiziologiei. El își sfătuia elevii să nu ignore anatomia, „*teatrul evenimentelor*”, dar studiul „*evenimentelor înseși*” – fiziologia și patologia – trebuie să aibă o pondere deosebită. De fapt, lui Fernel i se datorează introducerea acestor două cuvinte în terminologia medicală: primul – fiziologia – în accepția sa curentă de știință a proceselor vitale și al doilea – patologia – în sensul general de studiu al bolilor, simptomelor, locului și cauzelor acestora. În anatomie, Fernel nu a adus descoperiri propriu-zise, dar, a rectificat, totuși, mai multe erori ale lui Galen și Aristotel. În cadrul sistematizării făcute de el, a stabilit locul anatomiei în marea orchestră a științei medicale ca bază fermă și indispensabilă a întregii gândiri medicale. Patologia este tratată destul de bogat în opera lui Fernel. Se oprește foarte pe larg asupra analizei pulsului și urinei, acestea oferind concluzii de bază pentru diagnostic și tratament. Ultima parte a Patologiei este consacrată unei scurte descrieri a bolilor admise pe atunci și le

Dintre lucrările sale mai importante, în fondurile Bibliotecii academice clujene, se păstrează un număr de 8 lucrări în 11 exemplare:

Medicina Ad Henricum II..., Venetiis, apud Balthassarum Constantinum ad signum divi Georgii, 1555, 239 + 219 p., în -8, legată în piele, cu ornamente, cu medalioane, cu închizători metalice; pe coperta I, inițialele *M.I.A.P.*; cu sublinieri și însemnări manuscrise. Începând din 1544, această lucrare a avut peste 30 de ediții, Fernel a fost primul medic al regelui Henric al II-lea. A adunat aici tot ce i s-a părut mai valoros în lucrările autorilor greci, latini și arabi, în materie de fiziologie, patologie și terapeutică. [cota U 61699]

Universa medicina..., [Geneva], apud Jacobum Stoer, 1580, 8 f. + 657 p. + 53 p. index, in-folio, legată în piele, cu medalioane, ornamente și închizători metalice. [cota R 80726]

Universa medicina..., Editio quarta. Francofurti, apud Andream Wechelum, 1581, 670 p., în -8, legată în pergament, cu ornamente, blazoane pe ambele coperti; pe coperta I, inițialele *F. A.* și anul legăturii (1589); cu însemnări manuscrise. [cota R 115009]

Universa medicina..., Editio 5. Francofurti, apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium et Ioan. Aubrium, 1593, 670 p., în -8, legată în pergament, cu ornamente, cu medalioane pe coperti, cu inițialele *E. M.* și anul legăturii (1602) pe coperta I. [cota U 61839]

Universa medicina..., Editio octava, Aureliae Allobrogum, excudebat Petrus de la Rovièrè, 1604, 647 p., în -8, legată în pergament. [cota R 114838]

Therapeutices universalis... libri septem, Aureliae Allobrogum, 1604, 552 p., în -8, legată în pergament. [cota R 114840]

Consilium pro epileptico scriptum, Francofurti, Excudebat Andreas Wechelum, 1580, 20 p., în -8, legată cu manuscris (litere roșii și negre) pe piele, manuscris din secolul al XV-lea, probabil, cu însemnări manuscrise în carte; pe pagina de titlu, inițialele *M. G. S.* și o însemnare manuscrisă în limba latină din care rezultă că această lucrare a aparținut, în anul 1686, luna septembrie, lui Andreas Bertram, farmacist transilvănean din Sighișoara. [cota R 95090]

împarte în două mari clase (acelea care nu ocupă nici un sediu determinat, respectiv febrele și bolile speciale sau locale, care sunt interne sau externe, situate deasupra sau dedesubtul diafragmului și în care el înglobează bolile întregii substanțe, printre care și bolile contagioase). Fernel a fost un mare patologist al epocii sale, prin claritatea, precizia și simplitatea clasificării. A fost și un clinician de mare intuiție. **Istoria medicinei universale, op. cit.**, p. 251-253, 376 și 444; Benone Duțescu, **Jean Fernel**, în: **Figuri ilustre din perioada Renașterii, op. cit.**, p. 292-296.

Consiliorum Medicinalium liber..., Aurelianae, apud Petrum de la Rovièrè, 1604, 174 p., in -8, legată în pergament. [cota R 114841]

De luis Venereae, sive morbi..., Patavii, apud Paulum Meietum, 1580, 112 p., in -12, legată în piele, cu medalion, cu ornamente aurii, cu ex-libris M Michäelis Grifcorij A. 1604. [cota U 64496]

Pharmacia... Nunc primum edita. Hanoviae, typis Wechelianis, apud Claud Marnium et haeredes Io. Aubrii, 1605, 348 p., in -12, legată în pergament. [cota U 64455]

De abditis rerum causis libri duo, Aureliae Allobrogum, 1604, Petrus de la Rovièrè, 264 p., in -8, legată în pergament [cota R 114839]. În această lucrare, Jean Fernel vrea să salute triumful noii ere; el enumeră marile cuceriri ale științei restaurate, explorarea lumii, inventarea tiparului care permite contemporanilor să urmărească evoluția ideilor etc²⁷.

Guillaume Rondelet, Rondeletus (1507-1566) a studiat medicina la Montpellier și Paris, a predat la Montpellier și, tot aici, a ridicat un amfiteatru de anatomie în 1556.²⁸ Doctoratul și-l susținuse la Montpellier, în 1537. A fost un naturalist emerit, unul dintre primii observatori ai faunei acvatice, căreia i-a consacrat o lucrare rămasă clasică, în care schițează o clasificare naturală, ceea ce i-a adus titlul de părinte al ihtiologiei franceze (*De Piscibus*, Lyon, 1555, foarte bine ilustrată). A fost, de asemenea, un mare botanist; a cules plante pentru ierbar; a fost profesorul lui Charles de l' Ecluse (Clusius); a fost prieten cu Rabelais care l-a evocat în opera sa sub numele de Rondibilis. Dar, Rondelet se socotea, mai ales, medic. Observațiile sale dobândite din practica medicală le-a cuprins în mici tratate, destul de multe și destul de apreciate. Ajuns în culmea carierei sale, el continua să practice medicina, ținea cursuri de câte 3 ore pe zi, iar noaptea citea. Devotamentul în activitatea sa medicală îl determină să nu refuze să meargă să o îngrijească pe soția unui prieten, bolnavă de dizenterie. La căpătâiul bolnavei s-a contaminat și el iar, după zece zile, a murit.²⁹

Rondelet este autorul unor lucrări care l-au plasat printre cei pe care istoria anatomiei nu îi poate uita. Dintre lucrările sale de medicină, în colecțiile bibliotecii noastre se află patru lucrări în cinci exemplare:

²⁷ Vezi și: Elena Damian, *Cartea franceză a Renașterii în fondurile Bibliotecii academice clujene* (II), *op. cit.*, p. 176-177.

²⁸ Primele amfiteatre de anatomie au fost cele de la Padova (1549) și Montpellier (1551). Cf. N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 205.

²⁹ Elena Damian, *Cartea franceză a Renașterii în fondurile Bibliotecii academice clujene* (II), *op. cit.*, p. 177; Grigore Davidescu, *Guillaume Rondelet, în Figuri ilustre din perioada Renașterii, op. cit.*, p. 330-339.

Methodus curandorum omnium morborum corporis humani in III libros distincta. Eiusdem. II. De dignoscendis morbis. III. De febribus. IV. De morbo Italico. V. De internis et externis. VI. De pharmacopolarum officina. VII. De fucis. Omnia nunc in lucem castigatius edita. Lugduni, apud Guliel. Rovillium, 1575. Sub scuto veneto, 1277 p., in - 8, legată în pergament, cu sublinieri și însemnări manuscrise. [cota U 64254]

Idem, Francofurti, apud heredes Andreae Wecheli, Claudium Marnium et Ioan Aubrium, 1592, 1277 p., in -8, legată în piele, cu ornamente, coperta restaurată în parte, poartă inițialele *P. C. L.* și anul 1606. [cota R 115220] În general, reeditările s-au făcut după ediția din 1573.

Tractatus de succedaneis..., 19 p. in: Schvenckfelt, Caspar, Thesaurus pharmaceuticus..., Basileae, Ex Officina Frobeniana, 1587, 647 p., in -8, fără legătură. [cota U 64703]

Theriaca tractatus, 37 p. in: Cordus, Valerius, Dispensatorium sive pharmacorum conficiendorum ratio: ... Ex Officina Plantiniana Raphalengii, 1608, 478 p., in -16, legată în pergament, cu însemnări manuscrise și sublinieri. [cota R 96748]

Opera omnia medica..., Genevae, apud Petrum et Jacobum Chouër, 1628, 1349 p., in -8, legată în pergament, cu legători din piele. Față de: *Methodus curandorum omnium morborum corporis humani in III libros distincta...*, lucrarea mai cuprinde: Tractatus nunc primum excusi: I. *Introductio ad. Praxim*; II. *De Urinis*; III. *Consilia Medica*. [cota U 64174]

Charles de L' Ecluse, Clusius (1526-1609), a fost unul dintre primii și cei mai remarcabili autori de botanică descriptivă, făcând din descrierile plantelor o adevărată artă; unele plante sunt descrise de el pentru prima oară.

Om multilateral, ca și ceilalți reprezentanți ai Renașterii, Clusius a studiat dreptul, dar a fost și doctor în medicină la Montpellier. În 1551 a fost secretarul lui Rondelet, care i-a fost profesor și protector, găzduindu-l în casa sa.⁵⁰

Lucrările sale au fost reunite, în 1601, sub titlul *Rariorum plantarum historia*, Antverpiae, Ex Officina Plantiniana, apud Ioannem Moretum, 1601, 349 p., in-folio; păstrăm în colecțiile bibliotecii noastre această lucrare prețioasă în ediția I, legată în piele, cu ornamente. În carte găsim multe desene de plante. În această operă, autorul descrie și reproduce 1585 de plante clasificate într-o

---

⁵⁰ *Dictionnaire des Lettres Françaises*, Publié sous la direction de Georges Grente. Collaborateurs: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux. *Le seizième siècle, op.cit.*, p. 449-450; aici, ortografia numelui său este Charles de L'Escluse, dit Clusius.

manieră originală, descrieri științifice care dovedesc un spirit de observație pătrunzător și original. [cota R 81993] Este cea mai importantă contribuție a sa.³¹

Unele din lucrările sale sunt adnotări și numeroase traduceri în limba latină din diverși autori; ne-au reținut atenția în special traducerile sale referitoare la diverse plante cu rol terapeutic în medicină. Astfel, a tradus studiile lui Nicolas Monardes, Christophorus à Costa și Garcia Da Orta, din care păstrăm 10 exemplare.³²

Laurent Joubert (1529-1583), medic al regelui Navarrei, bun psiholog, autorul câtorva lucrări de medicină, majoritatea scrise în limba franceză. A studiat medicina la Montpellier (începând din 1550 și a absolvit-o în 1558) și a practicat-o la Lyon, Paris, Padova, apoi s-a reîntors la Montpellier unde a locuit la Rondelet.

De o mare încredere s-a bucurat *Farmacopeea* lui Joubert din 1579 (Lyon). Într-o operă sui-generis despre râs (*Du ris*), apărută la Montpellier, face interesante considerații psihopatologice.

Laurent Joubert numea medicina „*filosofia naturală a corpului*.”³³

Din vasta sa operă, noi deținem un exemplar din lucrarea *Medicinae practicae priores libri III*, [Lugduni?], Ex officina Ioannis Gregorii, 1572, 264 p., în -8, legată în piele, cu ornamente, blazoane, cu inițialele *H. S. N.* pe coperta I, are câteva colțuri de pagini arse, cu sublinieri. [cota U 64264]

În concluzie, Renașterea a fost o epocă frământată de închegare a științelor medicale moderne, conturându-se câteva direcții principale: anatomia și fiziologia, apoi chirurgia și farmacia.³⁴ Medicina Renașterii s-a eliberat, în mare măsură, de constrângerile scolasticii, cultivând din ce în ce mai consecvent observația directă și chiar experimentul. Medicii vestiți ai vremii s-au angajat pe acest nou drum, deschizând, astfel, calea spre noi și importante realizări, care se vor perfecționa în

³¹ *Istoria generală a științei, op. cit.*, p. 184; *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 624.

³² Elena Damian, *Cartea franceză de botanică din epoca Renașterii în colecțiile Bibliotecii academice clujene*, în *Biblioteca și cercetarea*, XV, Cluj-Napoca, 1991, p. 62-71, 73 și 76; *Dictionnaire des Lettres Françaises*, Publié sous la direction de Georges Grente. Collaborateurs: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux. *Le seizième siècle, op.cit.*, p. 449-450.

³³ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 498; *Dictionnaire des Lettres Françaises*, Publié sous la direction de Georges Grente. Collaborateurs: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux. *Le seizième siècle, op.cit.*, p. 401.

³⁴ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 242.

secolul următor.³⁵ Un merit însemnat a revenit teraputicii din vremea Renașterii: acela de a fi valorificat mai intens flora indigenă.³⁶

Renașterea medicinei franceze este bine ilustrată în colecțiile Bibliotecii academice clujene prin lucrări de o deosebită valoare științifică, bine păstrate, legate artistic, exemplare care au fost studiate de intelectualii transilvăneni, mărturie fiind și numeroasele însemnări manuscrise. Aceste lucrări aduc prestigiu bibliotecii noastre, iar relevarea existenței și valorii lor ni s-a părut necesară.³⁷

ANEXA 1. Învățământul medical în evul mediu și în Renaștere

În Evul Mediu întâlnim o serie de școli de medicină, adăpostite în cadrul unor academii. Astfel, vechile academii grecești au continuat să funcționeze în Imperiul Bizantin, atât la Constantinopol, cât și în regiunile răsăritene ale imperiului. Pe de altă parte, în centrele științifice din califatele arabe, se preda medicina laică în spitale, sub îndrumarea unor renumiți maeștri.

Noțiuni elementare de medicină teoretică puteau fi dobândite și în cadrul primelor școli organizate pe lângă mănăstirile occidentale, cum au fost școala de la Monte Cassino din Italia, sau școlile „capitulare” din Chartres și Tours din Franța, unde mulți clerici se ocupau cu medicina, studiind și comentând manuscrise vechi.

Toate aceste școli, ca și cele din Bizanț, au fost, mai cu seamă, școli filosofice, așa-zise „academii”, unde, pe lângă filosofie, astrologie, fizică, științele naturale, se preda și medicina. Ele nu au fost școli pur medicale, dat fiind că medicina nu era considerată o știință de sine stătătoare, ci o ramură secundară a filosofiei. Mai târziu, se vor înființa adevărate școli de medicină, știința vindecării va deveni independentă, deși va păstra legături cu un șir de discipline înrudite și ajutătoare.

O primă școală medicală recunoscută a fost cea din Salerno, în sudul Italiei. Ea a fost considerată, la un moment dat, centrul european al studiilor medicale; spre sfârșitul secolului al XIV-lea, începe să decadă.

Odată cu dezvoltarea feudalismului în Europa Occidentală, se înființează, în principalele orașe, o serie de școli superioare, universitățile, în care domină scolastica. Centrul învățământului medicinei se mută de la Salerno la Bologna, la Montpellier și la Paris. Primele universități apar ca asociații, corporații sau bresle de profesori și studenți. La Bologna, corporația profesorilor era separată de aceea a studenților și avea mai mult

---

³⁵ N. Vătămanu, G. Brătescu, *op. cit.*, p. 207.

³⁶ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 444.

³⁷ Pentru redactarea lucrării, au mai fost consultate: *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Paris, Librairie Larousse, 1964, vol. IX; *Manuel d'histoire littéraire de la France. Tome I. Des origines à 1600*. Sous la direction de Jean-Charles Payen et Henri Weber. Avec la collaboration de..., Paris, Editions sociales, 1965; *Dictionnaire des biographies*, Publié sous la direction de Pierre Grimal, Paris, Presses Universitaires de France, 1958, 2 vol.; *Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale*, coordonator Academician Ștefan Bălan, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

caracterul unei asociații de meșteșugari. Asemenea comunități își luau denumirea de **universitas** și, ca toate asociațiile și corporațiile medievale, erau autonome. În secolul al XIII-lea începe practicarea sistematică a disecțiilor pe cadavre umane și anatomia devine obiect principal de învățământ, mai ales la Bologna și Padova. Bologna avea universitate în anul 1123; în secolul al XIII-lea, ea grupa un număr de 47 de profesori. În secolele al XIV-lea – al XVI-lea, disecțiile se practicau în mod curent; ele aveau loc în vestitele „teatre anatomice,” unde elevii școlilor de medicină învățau anatomia umană pe cadavre.

Universitatea din Padova a fost înființată în anul 1222, prin trecerea aici a studenților și a profesorilor de la Bologna, unde împrejurările politice nu mai îngăduiau o liberă predare a învățământului; ea a ajuns la cea mai mare splendoare în secolele al XV-lea și al XVI-lea.

În secolul al XV-lea, medicina se predă la două catedre de teorie, două de practică, două de chirurgie, cuprinzând și anatomia; mai funcționau catedre de logică, de retorică și de astrologie, ultima înglobând matematica și astronomia. Doctorii căpătau diplomă de „iatrofilosofi.” Cursurile se predau la catedră citindu-se, iar studenții luau note. Profesorii erau numiți, de aceea, **doctori chartacei**. Un „antagonist” combătea tezele „doctorilor” și studenții învățau din aceste discuții contradictorii, deseori pasionante. Doar marile personalități erau scutite de prezența antagoniștilor. Și anatomia se predă la început de la catedră, în timp ce un bărbier „demonstra,” cum se pricepea, organele. Profesorii nu au întârziat, însă, să coboare la masa de disecții, pentru a face singuri demonstrații. În 1595, s-a dat în funcțiune noul amfiteatru de anatomie, celebru în întreaga lume. În 1533, fusese înființată Grădina botanică, unde se cultivau plantele medicinale.

Învățământul clinic a apărut, și el, concomitent.

Italia, vechiul leagăn al primei școli medicale, s-a impus lumii intelectuale și științei medicale – în afară de Bologna și Padova – printr-o salbă de nemuritoare universități: Parma (secolul al XI-lea), Napoli (1224), Roma (1303), Modena (1328), Pisa (1343), Florența (1349) și altele.

În timpul Renașterii, profesorii nu rămâneau prea mult la o universitate, ci, adesea, doar un singur semestru. Același maestru predă la două-trei facultăți din orașe sau chiar țări diferite, în același an universitar. Prin urmare, docenții, lectorii și profesorii duceau o viață rătăcitoare.

Edictul cardinalului Conrad de Fürstenberg, din 17 aprilie 1220, marchează întemeierea oficială a celei mai vechi universități de medicină din **Franța**, la Montpellier. Se pare că aici, școala exista chiar din secolul al XI-lea, deoarece, în secolul al XII-lea, medici salernieni predau aici și formau discipoli. Școli în care se predă medicina, înglobată în „fizică,” existau în mai multe centre cum au fost cele de la Fleury-sur-Loire, Tours, Reims, Chartres, unde predau clerici pentru clerici. Sunt, de asemenea, cunoscute școlile rabinice din secolele al IX-lea și al XI-lea, în sudul Franței (Narbonne, Béziers, Lunel, Beaucaire, Arles, Nîmes). Odată cu înființarea universităților care grupau, ca și în Italia, facultăți de teologie, drept civil și canonic, arte libere și medicină, începând, mai ales, din secolul al XV-lea, medicina se laicizează.

În 1598, în Franța, ia ființă la Montauban o Academie de medicină protestantă, cu doi profesori, dar, după o activitate modestă, timp de șase decenii, ea a dispărut.

Deoarece în facultățile din cadrul universităților, predarea avea mai mult un caracter teoretic, conservator și insuficient din punctul de vedere al necesităților practice, începând din secolul al XV-lea iau naștere confrerii și colegii în mai multe orașe fără facultăți, dar și în centrele universitare care doresc să organizeze un învățământ eminent practic în domeniul chirurgiei, anatomiei, fiziologiei, epidemiologiei și chiar al chimiei. Aceste confrerii sau colegii sunt transformate, apoi, în academii și societăți savante. Tot acum iau ființă instituții extrauniversitare, precum Colegiul Regal și Grădina Regală, care promovau un învățământ practic. Se țin și cursuri libere de anatomie, chirurgie, obstetrică, chimie etc. predate atât teoretic, cât și practic. De asemenea, spitalele devin baze de învățământ practic, în cadrul cărora erau admiși să facă stagii atât studenții în medicină francezi, cât și cei străini. Din cele 24 de facultăți de medicină de care dispunea Franța, 4 mai ales s-au bucurat de o reputație deosebită datorită vechimii și activității lor bogate: Montpellier, Paris, Toulouse și Strasbourg.

La început, facultățile de medicină reprezentau o grupare liberă de profesori și studenți uniți prin aceleași preocupări profesionale. Universitatea din Montpellier fusese pusă sub tutela bisericii și nimeni nu putea învăța aici fără aprobarea episcopului local. În anul 1242 apare „decanul” ca fiind cel mai vechi dintre profesori, numit, însă, de către episcop. Din 1309, el este, totuși, ales de colegii săi. Până la legea din 1792 se va păstra statutul inițial din 1220, inclusiv titulatura „Universitatea de medicină din Montpellier,” stabilită de papa Nicolae al IV-lea, în 1289. În 1490, Carol al VIII-lea creează aici „Colegiul de Medicină.” În 1498 sunt numiți patru „profesori regali,” salariați de suveran și asistați de doctorii agregați. De la Henric al IV-lea, universitatea primește, în 1593, o catedră de anatomie și una de botanică, iar, 4 ani mai târziu, una de chirurgie și alta de farmacie. Tot aici se înființează prima grădină botanică din Franța, în 1593. În 1676, se creează o catedră de chimie, iar, în 1715, o clinică – prima din lume – destinată săracilor. În 1530, printre elevii școlii de la Montpellier, se număra și François Rabelais, iar, în 1531, el era profesor aici. Un regulament din 1340 recunoaște necesitatea disecțiilor pe cadavre umane, disecții care devin obligatorii și trebuiau practicate de două ori pe an. În secolul al XVI-lea, studenții furau noaptea cadavre din cimitirul anexat bisericii Saint Denis pentru a face disecții.

Unele note rămase de la studenții din secolul al XIV-lea ne arată că învățământul anatomic și chirurgical era ilustrat cu planșe, altele ne informează despre lecțiile clinice, de esență, totuși scolastică, ale lui Arnaud de Villeneuve sau Bernard de Gordon. Guy de Chauliac reușește, în secolul al XIV-lea, să facă din arta chirurgicală o știință din domeniul medicinei. De altfel, medicii de la Montpellier știau să privească dincolo de cărțile grecești sau arabe pe care le comentau în lecțiile lor și să facă apel la observație și experiență: **experientia rerum magistra** – proclamă ei.

Profesorii inițiau elevii în practica medicală, asociindu-i la consultațiile lor particulare, dar, pentru obținerea licenței, ei trebuiau să treacă mai multe probe cu caracter mai mult retoric, printre care și o teză tratând despre un aforism hipocratic, desemnat prin tragere la sorți cu 24 de ore înaintea examenului. În 1551, universitatea din Montpellier dispunea de un amfiteatru de anatomie, iar la finele secolului al XVI-lea

poseda șase catedre. Pentru Universitatea de Medicină din Montpellier, epoca de aur e reprezentată de secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Facultatea de medicină din Paris a fost înființată în 1253, având un statut elaborat, în 1270, confirmat în 1331 și, apoi, în 1350. La început, „membrii” săi se întruneau când într-un loc, când într-altul și, adesea, în biserică. Robert de Sorbon, teolog și capelan al regelui, obține, în secolul al XIII-lea, înființarea unei comunități pe care regele o dotează cu o casă, iar popii o iau sub protecția lor ca fiind utilă religiei și literelor. Cu timpul, casa lui Robert de Sorbon s-a numit, simplu, La Sorbonne, iar școlile, mai târziu facultățile de teologie, arte, drept și medicină au constituit Sorbona, Universitatea din Paris (1253).

Studiile, la început, în exclusivitate teoretice, constau, mai ales, din comentarii la operele lui Hipocrate și Galen. Și aici, chirurgia era învățată într-un colegiu independent de facultate, Collège de Saint Cosme (Côme), întemeiat la începutul secolului al XIV-lea. Prin reforma lui Carol al VII-lea din 1452, s-a suprimat obligația celibatului pentru medici și s-a pornit către laicizarea facultății. Învățământul medical și exercitarea profesiei medicale încetează de a fi apanajul clericilor. Facultatea de Medicină din Paris era condusă de un decan ales prin vot secret pe timp de doi ani, acesta fiind purtătorul de cuvânt al facultății în deliberările universitare prezidate de rector. Facultatea medievală era frecventată de numeroși magiștri și studenți din provincie sau străini. La sfârșitul secolului al XIV-lea, ea număra 30 de doctori-regenți. Multă vreme, facultatea s-a aflat în rivalitate cu colegiul chirurgilor, acestora refuzându-li-se titlul de doctori. O hotărâre judecătorească din anul 1600 le ridică chirurgilor dreptul de a purta roba și boneta, recunoscându-li-se numai cel de a purta titlul de magistru. Cu timpul, colegiul chirurgilor capătă tot mai mult prestigiu, datorită caracterului mai practic al studiilor. În 1731, Gigot de la Peyronie a întemeiat Academia de chirurgie.

În **Elveția**, la Basel, a funcționat o faimoasă facultate de medicină (fondată în 1460) care a atras mulți tineri de pe întregul continent. Aici a ținut Paracelsus pentru prima oară cursuri în limba germană. Aici, la Basel, medicul transilvănean Francisc Pápai Páriz și-a luat doctoratul în 1675.

În **Belgia**, la Collège du Château din Louvain, și-a început studiile medicale în 1530 Andreas Vesal, studii pe care le-a continuat la Paris, unde a rămas dezamăgit de felul în care se preda anatomia: în decursul a două-trei ședințe pe an, profesorul, așezat pe un scaun înalt, citea din opera lui Galen, în timp ce un bărbier chirurg executa, demonstrativ, disecții pe un cadavru. La fel stăteau lucrurile și la Padova, unde Vesal s-a instalat ca student în 1537. Atunci când a ajuns profesor de anatomie și chirurgie la Padova, Vesal a afirmat că profesorul nu trebuie să accepte ad literam ceea ce a scris Galen, ci să verifice înainte de a trage concluziile.

În **Olanda**, Universitatea de la Leiden a fost inaugurată în 1575; la deschiderea festivă, medicina fusese reprezentată simbolic de o tânără îmbrăcată în alb, care ținea în mână o carte, iar în cealaltă, un buchet de plante oficinale, pășind în urma justiției, dar înaintea filosofiei. În secolul al XVII-lea, această universitate a devenit un centru medical înaintat, aducând progrese însemnate în anatomie, fiziologie, clinică medicală și iatrochimie.

În Europa, alte universități renumite sunt cele de la Praga (1348), Cracovia (1364), Viena (1365), Erfurt (1392), Leipzig (1409), München (1472), Königsberg (1544), Jena (1558), Halle (1694). La unele dintre ele s-au format și mulți tineri transilvăneni.³⁸

Așadar, medicina se învâța în facultăți, iar cele latine erau, pe atunci, preferate. În fruntea lor străluceau Bologna și Padova, ultima ajungând, în epoca Renașterii, pe culmile gloriei sale. Studenții, veniți din toate colțurile Europei, erau organizați pe „națiuni”: germani, unguri, polonezi, ultramontani etc. Senatul Veneției căuta să-i atragă, acordându-le cele mai largi drepturi, fără deosebire de religie, așa cum se făcea în universitățile papale. Studenții aveau obiceiul să călătorească de la o universitate la alta, în căutarea celor mai renumiți profesori. De obicei, ei erau săraci, se ocupau cu cele mai ciudate îndeletniciri și, deseori, trăiau din mila locuitorilor. În secolul al XVI-lea, învățământul mai păstra încă programul clasic, constând mai ales din studierea operei lui Galen sau a medicilor arabi; o nouă orientare spre hipocratism se face, totuși, simțită, în ciuda conservatorismului celor mai mulți dintre profesori. Disecțiile se practicau tot mai des pe cadavre umane de către un chirurg bărbier demonstrator care urmărea textul citit de profesorul de la catedră, așa cum o cerea tradiția. Dar, treptat, profesorii începeau să facă ei înșiși demonstrații anatomice. Până către 1570, anatomia s-a predat împreună cu chirurgia. Cele dintâi amfiteatre de anatomie s-au construit la Padova (1549) și Montpellier (1551).

Cei mai renumiți dintre medici erau chemați la curțile princiare și pe lângă marii seniori, unde erau destul de bine plătiți. Bolnavi din toată Europa veneau la medicii italieni; specialiștii de la Padova erau consultați de către statele vecine în problemele lor sanitare.

Doctorii în medicină au început să se ocupe la început, mai timid, și de chirurgie. Deși chirurgii nu aveau formație universitară, ei erau prețuiți în calitate de meșteșugari foarte necesari. În Germania, Carol Quintul a dat, în 1548, o dispoziție prin care se recunoștea „onorabilitatea” profesiei chirurgicale. Dar, alături de medici și de chirurghi, practica și un mare număr de empirici, bărbieri și șarlatani.

În epoca Renașterii s-au construit spitale mari, adevărate opere de artă arhitecturală. Cel din Milano a fost terminat în 1456. La Florența exista o maternitate. La mănăstirea Sfântul Valentin din Alsacia s-a înființat, în 1486, primul spital numai pentru epileptici, boală considerată contagioasă pe atunci. Prietenia dintre medici și artiști, consolidată în jurul meselor de disecție, a dus la colaborări fericite, la întocmirea unor lucrări de anatomie sau de botanică ilustrate cu multă artă și respect pentru adevărul științific. Splendide potrete de medici au fost pictate de artiștii vremii (Holbein, Dürer, Rafael și Tițian). Michelangelo Buonarroti (1475-1564), celebrul artist, avea solide cunoștințe de anatomie obținute în urma unor disecții efectuate de el pe ascuns. Medicina Renașterii și medicii sunt prezenți în opere literare, dar, mai ales, sunt satirizate defectele lor.

---

³⁸ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 656-666.

Medicina Renașterii s-a eliberat, în mare măsură, de constrângerile scolasticii, bazându-se tot mai mult pe observația directă și chiar pe experiment. Se deschidea, astfel, calea spre noi și importante realizări care nu vor întârzia să apară în secolul următor.³⁹

ANEXA 2. Farmaciile în evul mediu și în Renaștere

În Europa medievală, la unele mănăstiri, anumiți călugări aveau în grijă cultivarea plantelor medicinale și depozitele de medicamente. Profesiunile de medic, cleric și de farmacist încă nu erau separate, dar evoluția lor tindea, și în Europa, către realizarea acestui moment însemnat.

În condițiile acumulării cunoștințelor farmaceutice care s-au dezvoltat sub influența preluării și răspândirii în Europa a farmaciei arabe, au apărut primii farmaciști laici, numiți **apothecarius speciatorius** sau **confectionarius**. Alături de ei, mai găsim și vânzători de mirodenii și de substanțe aromatice.

În Italia, se diferențiază, în rândul comercianților de mirodenii și condimente, categoria specială de **spezieri da medesine**, adică a farmaciștilor propriu-zisi. De la cuvântul italian **speziale**, respectiv **spezeria**, derivă termenii românești vechi de **spîțer** (farmacist) și **spîțerie** (farmacie). În numeroase orașe din apusul Europei secolului al XII-lea și al XIII-lea s-au deschis oficine farmaceutice. Ele au fost conduse de farmaciști, reprezentanți recunoscuți oficial de către autorități. Înmulțirea farmaciilor, ivirea problemelor specifice ale profesiei de farmacist, relațiile dintre medici și farmaciști, funcționarea officinelor, controlul calității medicamentelor și a ingredientelor din care se preparau acestea, prețul lor etc. au impus reglementări juridice în activitatea farmaceutică. Primele dispoziții juridice referitoare la reglementarea activității farmaceutice au fost Statutele din Arles, Edictul împăratului Frederic al II-lea și Capitularele din Veneția.

Statutele din Arles (1162-1202) separă și specifică, pentru prima oară în Europa, atribuțiile medicilor și farmaciștilor.

Edictul emis de Frederic al II-lea (1231-1241) face o diferențiere hotărâtă între medici și farmaciști, pune activitatea farmacistului sub supravegherea medicului, farmacistul fiind obligat să presteze un jurământ înainte de a i se acorda dreptul de a-și deschide farmacia. Medicilor li se interzice exercitarea profesiei de farmacist și întreținerea de relații cu farmaciștii. Edictul prevede și controlul farmaciilor de către medici de încredere care și-au dovedit pregătirea în fața măștrilor școlii medicale din Salerno.

Capitularele din Veneția, emise în 1258, repetă, în fond, prevederile cuprinse în cele două dispoziții anterioare.

Formarea profesională a farmacistului a fost stabilită prin uzanță și prin anumite dispoziții. Viitorul farmacist era obligat să facă un stagiu lung, de mai mulți ani, pe lângă un farmacist recunoscut, cu experiență, cu reputație și apoi să susțină un examen în fața unei comisii. În secolul al XII-lea și al XIII-lea, farmaciștii s-au organizat în corporații, uneori alături de medici, alteleori împreună cu comercianții de diferite mărfuri.

³⁹ *O istorie a medicinei, op. cit.*, p. 205-207.

Lucrarea franceză *Livres des métiers* (Cartea meseriilor) din 1268 amintește profesiunea de farmacist printre meseriile recunoscute, ea având o corporație organizată împreună cu comercianții.

În epoca Renașterii, dezvoltarea științelor a luat un deosebit avânt; noi ramuri științifice se individualizează. O mare înflorire au cunoscut științele naturale și tehnice, legate nemijlocit de producție. Excursiile și călătoriile de herborizare și practica străngerii plantelor pentru întocmirea de herbarii au devenit importante preocupări științifice. Ilustrația botanică s-a încetățenit definitiv în literatura științifică de botanică și farmacie. Numeroși botaniști de seamă ai timpului, ca Hieronymus Bock, Gaspard Bauhin, Andrea Cesalpino, Pietro Andrea Mattioli, Charles de l'Ecluse, Leonhart Fuchs, Valerius Cordus și alții au fost, în același timp, și medici. În lucrările lor, ei au acordat o atenție deosebită plantelor de leac, au redactat comentarii critice ale unor opere farmacologice antice etc.

O personalitate de seamă a medicinei și farmaciei timpului, reprezentant al unor tendințe și orientări noi a fost Paracelsus, profesor la Universitatea din Basel. Având o temeinică pregătire de medic și naturalist, Paracelsus a fost, totodată, și un pasionat experimentator și medic-farmacut. El vedea rolul chimiei în prepararea unor medicamente noi, chimice, obținute în laborator. Paracelsus a clasificat medicamentele folosite în vremea sa în șase categorii, vrând să pună ordine în multitudinea lor. Această clasificare s-a menținut în farmacologie timp de câteva secole. În arsenalul medicamentelor folosite de Paracelsus, tincturile au ocupat un loc deosebit. Datorită lui, tincturile s-au încetățenit definitiv în farmaceutică și în terapie.

Înmulțirea relativă a farmaciilor publice și inconvenientele rezultate din prepararea puțin ideatică a acelorași medicamente de către diferiți farmaciști a dus, inevitabil, la introducerea unor norme unitare în prepararea și manipularea medicamentelor, pentru a le asigura eficiența. Aceste cerințe au determinat apariția primelor farmacopee în timpul Renașterii, ele devenind prototipuri ale farmacopeelor de mai târziu. Redactate de cele mai multe ori de medici, ele erau destinate, înainte de toate, farmaciștilor. Prima a fost *Compendium aromatorum*, opera medicului italian Saladino d'Ascoli, tipărită la Bologna în 1488. Împărțită în șapte părți, lucrarea cuprinde toate cunoștințele timpului necesare activității unui farmacist.

Thesaurus aromatariorum (Milano, 1512), opera farmacistului italian Paolo Suardo, este considerată prima farmacopee din literatura universală de specialitate care a fost realizată de către un farmacist.

Un răsunet deosebit a avut farmacopeea redactată de medicul german Valerius Cordus, cunoscută sub denumirea prescurtată de *Dispensatorium pharmacopolarum* (Nürnberg, 1546). Această farmacopee s-a bucurat de o mare autoritate și răspândire în toată Europa, fiind tipărită numai în cursul secolului al XVI-lea în 23 de ediții. Ea oglindește noua tendință a botanicii și farmaciei timpului, prin importanța prezentării medicamentelor vegetale din flora indigenă, studiată și valorificată mai intens în timpul Renașterii. Cordus s-a distins și ca botanist și chimist.

În timpul Renașterii, receptura se făcea în limba latină. Farmaciștii din orașele mai importante s-au constituit în corporații sau colegii pentru apărarea intereselor profesionale. În timpul Renașterii nu au existat facultăți de farmacie sau altă formă

superioară de învățământ farmaceutic. La unele facultăți de medicină s-au ținut prelegeri de farmacologie, audiate fără obligativitate și de viitorii farmaciști. În mod obișnuit, pregătirea tinerilor dedicați profesiunii de farmacist se făcea la anumite farmacii, lângă un magistru farmacist cu reputație, sub supravegherea corporației. Pregătirea dura între patru și șase ani, uneori și mai mult, după care candidatul era supus unui examen teoretic și practic, susținut în fața comisiei compuse din reprezentanți ai Facultății de medicină (unde a existat), ai corporației farmaciștilor, ai consiliului orașenesc, împreună cu medicul orașului. Titlul de magistru în farmacie, consemnat într-o diplomă oficială, conferea posesorului dreptul de a-și exercita profesiunea.

Un început de învățământ farmaceutic organizat se schițează în Franța, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, din inițiativa farmacistului Nicolas Houel, care înființează o grădină botanică farmaceutică (Jardin des simples) în 1578, o farmacie și o Casă a farmaciștilor (Maison des Apothicaires), din care a răsărit, la începutul secolului al XIX-lea, Școala de farmacie (Ecole de pharmacie).

În secolul al XVII-lea are loc orientarea medicinei și a farmaciei spre chimie (iatrochimie). Creatorii iatrochimiei au fost, prin excelență, experimenterii care au trecut la aplicarea chimiei în medicină (fiziologie, patologie, terapeutică) și în farmacie (în secolele al XV-lea și al XVI-lea apăruse o nouă ramură a chimiei și a medicinei, chimia curativă sau iatrochimia, al cărei reprezentant mai important a fost Paracelsus).⁴⁰

Și în domeniul terapiei se simțea, așadar, nevoia unei înnoiri. Moștenirea arabă, greoaie, care implica folosirea deodată a zeci de substanțe, adeseori antagoniste, nu mai era multumitoare. Era nevoie, și în acest domeniu, de o întoarcere la natură, de recomandările simple și raționale ale anticilor. De aceea, s-au înființat grădini cu plante medicinale, au apărut tratate de botanică ilustrate artistic și cu mare precizie.

Prima grădină botanică medicinală a fost amenajată la Universitatea din Padova, în 1545, urmată la scurt timp de o alta la Pisa. La Montpellier, grădina botanică datează din 1593.

Tratatele de botanică, denumite îndeobște *Hortus sanitas* (Grădina sănătății), au apărut mai întâi în Germania (1491), de unde s-au răspândit peste tot. Botanica se afirmă prin savanți ca Otto Brunfels (1493-1537), doctor în medicină de la Basel, Conrad Gestner (1516-1565) de la Zürich, supranumit Pliniu al Germaniei. Gaspar Bauhin (1560-1624), profesor la Basel, a fost autorul tratatului *Pinax*, admirabil compendiu de botanică. Francezul Pierre Belon (1517-1564) a călătorit în Orient pentru a studia remediile locale. În drumurile sale, descrise cu mult talent, s-a apropiat și de granițele sudice ale țării noastre. Pietro Andrea Mattioli (1501-1574), din Siena, medic al împăratului Maximilian, a scris un celebru comentariu asupra operei lui Dioscoride, apărut la Veneția în 1544 și retipărit de mai multe ori cu o iconografie foarte precisă a plantelor medicinale. Mattioli a menționat și denumirile dacice ale plantelor, alături de

⁴⁰ *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 623-628; E. Pușcaru, *Despre farmacopee și diversele ediții ale Farmacopeei române*, în *Farmacia*, 1956, nr. 2, p. 179.

cele latinești și grecești, așa cum apăruseră ele în copiile manuscrise ale lui Dioscoride din secolele al III-lea – al V-lea.

În epoca Renașterii, farmaciile au căpătat o importanță mereu sporită. Grija pentru procurarea unor medicamente cât mai eficiente a impus exercitarea controlului medical. Datorită câștigurilor mari ale farmaciștilor, ei și-au putut transforma oficinele în elegante locuri de întâlnire pentru medici și cărturari. Muzeele de artă păstrează și azi frumoasele vase de farmacie produse la Faenza sau Urbino.⁴¹

ANEXA 3. Medicina și farmacia în secolul al XVI-lea în Transilvania

Studii recente încearcă să identifice medici transilvăneni din secolul al XVI-lea care și-au adus contribuția la dezvoltarea activității medicale și culturale în general.

Clujul medieval a fost un centru urban de talia Brașovului sau a Sibiului în care, câțiva medici vestiți aflați în slujba magistratului și-au desfășurat activitatea. Izvoarele sunt relativ sărace, dar se poate face, totuși, un portret al câtorva medici care și-au adus contribuția la istoria culturii românești pe aceste meleaguri.

Thomas Jordanus (1540-1585). Tatăl său, Hans Jordan, născut în 1500, nu era transilvănean, dar s-a stabilit împreună cu familia la Cluj, în anul 1526. Medicul Thomas Jordan sau, latinizat, Jordanus, s-a născut la Cluj. A mai avut patru frați și patru surori din cele două căsătorii ale tatălui său. A activat departe de locurile natale, dar a susținut legături cu lumea intelectuală și politică din Transilvania natală. El este considerat ca unii din întemeietorii epidemiologiei și balneologiei europene. Thomas Jordan Clausenburghensis Transylvanus și-a început studiile la Wittenberg, unde este menționat în semestrul 1555/1556, apoi le-a continuat la celebrele universități din Padova, Pisa, Paris, Montpellier, Basel, Bologna, Roma și Viena. Pe lângă medicină, a mai studiat filosofia și matematica. Și-a început activitatea publicistică încă din anul 1569, când a editat la Viena o cuvântare în legătură cu cartea medicului roman Claudius Galenus. Între 1569 și 1585, îi apar câteva lucrări de medicină. În 1570, s-a stabilit definitiv la Brno și, după scurt timp, a fost protomedicul Moraviei. Pentru meritele sale medicale deosebite, el a fost ridicat la rangul de nobil Morav, primind predicatul „de Cluj.” Pe lângă activitatea sa medicală, trebuie menționată și activitatea sa culturală. La Brno, Jordan a continuat corespondența sa cu celebrul umanist și editor clujean Kaspar Helth-Heltai, prietenul tatălui său. Diverse izvoare atestă legăturile lui cu lumea intelectuală și politică din țara sa natală.

Printre prietenii săi se numără și poetul englez al epocii elisabetane, Sir Philip Sidney (1556-1586), prietenul lui Giordano Bruno (1548-1600). După cum reiese dintr-o scrisoare a lui Sidney (datată la 2 martie 1579 la Praga), cei doi umaniști s-au cunoscut prin mijlocirea învățatului francez hughenot Hubert Languet (1518-1581), autorul unei lucrări care exprimă superioritatea gândirii raționale. Thomas Jordan a fost căsătorit cu o ardeleană, pe nume Susana. Când, în 1585, Jordan moare la Brno, se așteaptă șase zile cu înmormântarea cu scopul ca și rudele din Transilvania să ajungă. Presupunem că a

---

⁴¹ O istorie a medicinei, op. cit., p. 203-205; Elena Damian, *Cartea franceză de botanică din epoca Renașterii*, în *Colecțiile Bibliotecii academice clujene, op. cit.*

avut o bibliotecă personală din care nu au putut lipsi nici lucrările de medicină, filosofie sau matematică sau ale unor autori francezi, cu atât mai mult, cu cât a studiat și în două vestite universități franceze. Medic și cărturar clujean, Thomas Jordan a rămas ca un nume de referință în istoria medicinei din Transilvania.

Bernhard Jacobinus (cca 1540-1602). Bernhard Jekel, latinizat Jacobinus, s-a născut în târgul Biertan din scaunul Mediaș. Împreună cu fratele său, David Jacobinus, au venit la Cluj. După terminarea studiilor gimnaziale, el a urmat studii de medicină, dar, din păcate, nu se știe unde. Din 1560, a fost lector și apoi predicatorul sașilor unitarieni. În 1572, s-a căsătorit cu Anna Wagner din Cluj (fiul său, Johann Jacobinus, a fost notarul orașului Cluj, iar, apoi, secretarul lui Mihai Viteazul și după aceea a fost cancelarul principelui Moise secuial; în 1603, moare în lupta de la Brașov). Bernhard Jacobinus a practicat medicina în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea, dar, până în prezent, nu se cunosc date concrete despre activitatea sa medicală. A murit în 1602, dar văduva sa este menționată în socotelile orașului Cluj până în 1610. Medicul Bernhard Jacobinus a făcut parte, în 1587, din delegația transilvăneană care a mers la Varșovia cu scopul de a cerceta posibilitățile alegerii lui Sigismund Báthori pe tronul Poloniei.

Bun cunoscător al mai multor limbi străine, având experiența călătoriilor în străinătate, Jacobinus a slujit și interesele cofesiunii unitariene.

Johannes Hertel (cca 1565-1630). Umanistul Francisc David, întemeietorul confesiunii unitariene, a fost fiul tăbăcarului sas clujean, David Hertel. După modelul umanist, a folosit numele de David sau Davidis, adică Francisc, fiul lui David (Dávid Ferenc). Cei doi fii ai lui, însă, au purtat în continuare numele de familie Hertel. După moartea lui Francisc David (1579), cei doi fii ai săi, David și Johannes Hertel, rămân sub oblăduirea unitarienilor radicali, din rândul cărora făceau parte și ginerele lui Francisc David, Lucas Treuzner și medicul clujean Bernhard Jacobinus. În 1582, moare la Cluj David Hertel, iar Johann Hertel se refugiază din cauza persecuțiilor la curtea nobilului unitarian secu Wolfgang Kornis din Sînpaul de Homorod.

Johann Hertel și-a început peregrinările universitare în 1585, când îl găsim înscris la universitatea din Padova, unde, un timp, a fost procurorul corporației universitare „Natio Germanica.” La 29 noiembrie 1586, părăsește universitatea italiană și își continuă studiile la Basel (1586-1587), apoi, începând din 15 septembrie, la Heidelberg. În aprilie 1589, se întoarce la celebra universitate din Padova, unde va frecventa cursuri de filosofie și de medicină. Despre activitatea lui Johannes Hertel la Padova, pe lângă matricolele universității, aflăm date importante și din corespondența studentului Gheorghe Kornis purtată cu tatăl său, Wolfgang Kornis. Dintr-o scrisoare din 1591 aflăm că atunci, în afară de Kornis și Hertel, nici un student ardelean nu se afla la Padova. În 1592, Hertel obține doctoratul în medicină și devine asistentul profesorului de botanică Jacobo Antonio Cortusso. După 1593, se întoarce la Cluj, unde-și exercită meseria de medic, printre pacienții săi numărându-se și unii nobili. Doctorul Johannes Hertel a fost un cetățean de frunte al orașului său natal, unde moare în anul 1630.

Pentru istoria culturii și civilizației românești, de o deosebită importanță a fost prietenia dintre tânărul medic clujean și astronomul și geograful italian Giacomo Antonio Magini (1555-1617) cu care s-a cunoscut la Padova. În anul 1595, Magini reeditează

opera geografică a lui Ptolemeu, iar informațiile referitoare la Transilvania i-au parvenit de la cărturarul ardelean Johannes Hertel.

Viața și activitatea medicilor și cărturarilor clujeni Thomas Jordan, Bernhard Jacobinus și Johannes Hertel dovedesc că orașul Cluj, alături de Brașov, Sibiu și Bistrița a avut o deosebită importanță în istoria medicinei din Transilvania secolului al XVI-lea.⁴²

În Transilvania medievală, bărbierii au găsit condiții prielnice de activitate, numărul lor fiind în continuă creștere în secolul al XVI-lea, mai ales în orașele Cluj, Sibiu, Brașov, Bistrița și Târgu-Mureș. Spre deosebire de unele țări din Europa Occidentală, în Transilvania meșteșugul lor nu era socotit înjositor, și bărbierii se bucurau de aceeași cinste ca și alți meșteșugari.

Clujul, care în secolul al XVI-lea se afla în plin avânt economic și social, a oferit un teren prielnic pentru așezarea bărbierilor în acest oraș. Ei se organizează în breaslă în 1568. Până în 1600, se înscriu ca cetățeni în registrul orașului numeroși bărbieri nou-veniți din Șcheii Brașovului, Huedin, Dej, Timișoara, Baia-Mare etc.

Din rândurile bărbierilor chirurși clujeni face parte și **Egidiu** bărbierul (Borbely). Inventarul averii sale, întocmit la 2 ianuarie 1589, după moartea sa, constituie un prețios izvor pentru cunoașterea preocupărilor unui bărbier-chirurg empirist din secolul al XVI-lea. Inventarul oferă numeroase date inedite pentru istoria chirurgiei, a culturii medicale și a farmacologiei din Transilvania din epoca Renașterii. Nu se cunosc prea multe date despre viața lui Egidiu bărbierul. Biblioteca sa conține 10 cărți prețioase în limba latină și germană, care denotă interesul său pentru informațiile științifice, cât și cunoașterea acestor două limbi. Au fost inventariate și cutiile sau sticlutele cu medicamente indigene și străine, în special exotice, care aveau etichetele în limba latină, instrumentele de bărbier (instrumentele pe care le poseda îi permiteau să facă extracții dentare, intervenții chirurgicale mari, să acorde ajutor răniților etc.). Egidiu bărbierul era un om înstărit, meșteșugul lui era căutat în acea vreme și era bine plătit. Mica sa bibliotecă cuprinde, mai ales, ierbare și cărți cu rețete de medicamente. Tabloul reprezentat din analiza inventarului acestui bărbier chirurg clujean din secolul al XVI-lea este semnificativ pentru evoluția medicinei și farmacologiei din Transilvania secolului Renașterii. Bărbierii medievali erau dentiști, chirurși sau chiar medicii acelor vremuri. În veacul al XVI-lea, pomenirea acestor „chirurși” devine tot mai frecventă sub diferite denumiri: bărbieri, tunzători, chirurși sau medici. Aceste calificative erau justificate, deoarece bărbierii extrăgeau dinții cariati, făceau operații, uneori amputau chiar membre ale corpului infectate sau zdrobite, pregăteau purgative, alifii și alte medicamente, puneau lipitori pentru a suge sângele infectat etc.⁴³

---

⁴² P. Binder, *Medici clujeni din secolul al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXX, 1990-1991, p. 199-206; *Istoria medicinei universale, op. cit.*, p. 742.

⁴³ S. Goldenberg, *Contribuție la istoria medicinei din Transilvania în secolul al XVI-lea. Inventarul unui bărbier-chirurg din 1589*, în *Din istoria medicinei românești și universale*, sub îngrijirea prof. V. L. Bologa, București, Editura Academia R. P. Romîne, 1962, p. 95-104; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în*

În orașele mari ale Transilvaniei (Sibiu, Brașov, Bistrița și Cluj) existau și farmaciști. Cel dintâi farmacist cunoscut pe aceste meleaguri este un Ioan Apotheker (farmacistul) din Sibiu, amintit la 1494 în documentele de arhivă. Cea de-a doua farmacie în ordinea vechimii este farmacia orășenească din Brașov, menționată în documente la sfârșitul anului 1512, care a avut un farmacist angajat de magistratul municipiului, plătit pentru munca sa.⁴⁴

În secolul al XVI-lea sunt menționați farmaciști și în alte orașe ardelene. La Bistrița, în 1531, farmacistul Andrei italianul (Italus), un italian stabilit la Bistrița, iar în 1573, farmacistul Eustațiu Winer. La Cluj, în secolul al XVI-lea, sunt amintiți doi farmaciști. În 1543, Wolfgang Theke (venit din Buda), iar, în 1573, un farmacist venit din Belgia. La sfârșitul secolului este menționat Ambrosiu Hypolit, farmacist care a fost înnobilit de Ștefan Báthory, drept răsplată pentru slujbele aduse principelui și dăruit cu o casă în Alba Iulia.⁴⁵

Așadar, medicina și farmacia în secolul al XVI-lea au avut câțiva reprezentanți de seamă și în Transilvania.

Le livre français de médecine de l' époque de Renaissance dans les collections de la Bibliothèque de l'Académie de Cluj-Napoca

Résumé

Notre démarche veut présenter une fois de plus les valeurs bibliophiles de la Bibliothèque de l'Académie de Cluj-Napoca, cette fois-ci les livres représentatifs de la Renaissance de la médecine française. Ces oeuvres sont d'une importance scientifique particulière, qui apportent du prestige à notre institution et leur mise en valeur nous a paru bien nécessaire. C'est une partie du trésor que nous gardons dans notre bibliothèque et que nous voulons faire connaître à tous ceux qui aiment les raretés bibliophiles dont nous sommes fiers.

---

secolul al XVI-lea, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954, cap. Bărbieritul-chirurgia, p. 221-224.

⁴⁴ G. Barbu, A. Huttmann, *Începuturile farmaciei orășenești a Brașovului*, în *Din istoria medicinei românești și universale*, p. 77-91.

⁴⁵ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 224.